

ÚČASŤ SÚKROMNÝCH STAVEBNÝCH FIRIEM NA FORTIFIKAČNOM PROCESĚ NA SLOVENSKU V 30. ROKOCH 20. STOROČIA

PETER CHORVÁT

CHORVÁT, P.: Participation of private construction building companies in the fortification process in Slovakia in the 1930s. *Vojenská história*, 1, 16, 2012, pp 97-108, Bratislava.

The author of the published paper highlights the process of building permanent fortifications throughout the Czechoslovak Republic (CZSR) in the years 1935 – 1938, in which private companies played an irreplaceable, key role. This was prompted especially by the enormous extent of fortifications works to be carried out across the entire country. The construction of heavily and lightly fortified iron-concrete buildings, as well as of other fortifications, was awarded to private companies after public tenders. Due to Slovakia's total area, approximately twenty-five companies from Bohemia, Slovakia and Sub-Carpathian Russia became involved in building fortifications. The author highlights the fact that the construction of the extensive fortifications in Slovakia attracted, besides construction companies, also subcontractors. Just as it was during the construction of other fortification facilities in the history of the Czechoslovak Republic, the building of defences required delivering a lot of wood, supplied by wood-processing companies. The fortification scheme was indirectly connected, for example, with the provision of cooked food for workers at the building sites.

Military history. Slovakia Inter-war period. Fortification process in Slovakia.

V procese fyzickej výstavby stálych opevnení v Československej republike v rokoch 1935 – 1938 pripadla nezastupiteľná, kľúčová úloha súkromným stavebným firmám. Tento moment bol podmienený predovšetkým enormným objemom opevňovacích prác, ktoré v jednotlivých pevnostných programoch postupne naplánovalo Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP).

Budovanie železobetónových objektov ťažkého opevnenia, ľahkého opevnenia a ďalších fortifikácií bolo v sledovanom období československou brannou mocou zadávané spomínaným stavebným firmám na základe výsledkov konkurzu.¹ Vzhľadom na Slovensko sa na tomto fortifikačnom procese, predovšetkým v rokoch 1936 – 1938, podieľalo približne dvadsaťpäť firiem, dlhodobo podnikajúcich v českých krajinách, na Slovensku a taktiež na Podkarpatskej Rusi.²

¹ ŠRÁMEK, P. *Československá armáda v roce 1938*. Brno – Náchod 1996, s. 24.

² VONDROVSKÝ, I. *Opevnění z let 1936 – 1938 na Slovensku*. Dvůr Králové nad Labem 1993, s. 58.

Je nutné pritom zdôrazniť, že na grandióznej výstavbe opevnení na Slovensku sa okrem stavebných firiem nepriamo podieľali desiatky ďalších dodávateľských a iných firiem. S opevneniami napríklad bezprostredne súviseli aj pravidelné dodávky železa pre ne zo Štátnych železiarní v Podbrezovej,³ papierové výstražné tabuľky od firmy Alfréd Wiesner v Malackách⁴ a rovnako tak aj maskovacie farby dodávané firmou Teluria.⁵ Považujeme za nutné ďalej uviesť aj to, že dodávku rámp pre zvláštne zariadenia na cestách realizovala výlučne firma Alfréd Ippen z Hradca Králové. Ak spomíname túto mostáreň a strojárňu isto nie je bez zaujímavosti, že okrem iného sa podieľala na vybudovaní kovových nádrží pre pohonné hmoty v Štefánikových kasárňach v Leviciach v roku 1934,⁶ resp. ešte začiatkom marca 1939 dodala pre letecký sklad č. 3 v Trenčianskych Biskupiciach aj jedenásť kusov oceľových skriň pre spisy.⁷

Podobne ako počas iných fortifikačných prác v dejinách aj v Československej republike takáto výstavba spotrebovala obrovské množstvo dreva dodávaného drevárskymi firmami a pílamí. Rozmienené na drobné, s fortifikačnou výstavbou nepriamo súviselo napríklad aj varenie stravy pre robotníkov na staveniskách.

V čom konkrétne spočívala pracovná náplň stavebnej firmy budujúcej opevnenia po prevzatí vyvlastneného staveniska? Išlo o dovoz materiálu, zemné práce (napríklad odstránenie porastu a drevín), práce murárske, tesárske, betonárske, izolačné a rôzne ďalšie ukončovacie práce. Treba zdôrazniť, že potrebné suroviny, ako napríklad železo, cement, viazací drôt, ďalej komponenty, ako dvere, strieľne objektov alebo zbrane dodávala priamo vojenská správa.⁸

Ak sa zameriame na stavebný materiál používaný pri výrobe železobetónu, ten bol na Slovensku pomerne dostupný. Predovšetkým išlo o bohaté náleziská vápenca vhodného na pálenie vápna.⁹ Cementárne v Hornom Srní, v Ladcoch, v Lietavskej Lúčke a pravdepodobne aj v Stupave dodávali cement na výstavbu objektov. Piesok, štrk a ďalšie prímеси bolo možné získať z blízkeho okolia staveniska, v konkrétnych prípadoch bol napríklad piesok priamo ťažený z riek Hron,¹⁰ Ipeľ alebo Rimava.¹¹

Kvalitný materiál mal byť základom kvalitných opevnení. V začiatkoch masívnej výstavby opevnení v januári 1937 sa v smernici Riaditeľstva opevňovacích prác z januára 1937 objavil z hľadiska predpokladaného bojového nasadenia objektov správny názor: „*Jediný méně odolný objekt v celé linii může způsobiti katastrofu, poněvadž zásah takového objektu nemůže zůstatí bez depresivního vlivu na osádku okolních stanovišť, byť dobře vybudovaných z kvalitního betonu.*“¹²

³ Pozri: HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M. *Vojenské dejiny Slovenska, IV. zväzok, 1914 – 1939*. Bratislava 1996, s. 206.

⁴ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív Bratislava – pobočka Modra, f. Okresný úrad Malacky, šk. č. 24.

⁵ Vojenský historický archív Bratislava (ďalej len VHA Bratislava), Seznam příloh k účtu náhrad dodaného materiálu v podúseku K-V (Slánské vrchy). f. Vojenský stavebný dozor, VII. zbor. oblasť, šk. č. 10.

⁶ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo divízie 10, Banská Bystrica, šk. č. 2.

⁷ VHA Bratislava, f. Pracovný zbor NO, šk. č. 4.

⁸ VHA Bratislava, f. Stavebné riaditeľstvo VII. zboru, šk. č. 1.

⁹ FIGUŠ, V. *Maltoviny, Ich vlastnosti a použití*. Bratislava 1952, s. 15.

¹⁰ VHA Bratislava, f. Stavebné riaditeľstvo VII. zboru, 1938, šk. č. 15.

¹¹ VHA Bratislava, Účet za odvedené práce a dodání materiálu v úseku M-IV (Slanec). F. VSD, VII. Zbor. oblasť, šk. č. 10.

¹² VHA Bratislava, f. Stavebné riaditeľstvo VII. zboru, šk. č. 1.

Stavebné firmy, ktoré priamo opevnenia budovali, boli pred začatím prác četníctvom podrobne preverené z hľadiska ich spoľahlivosti. Týkalo sa to jednak majiteľov, ale aj prijatých robotníkov. Napríklad staviteľ Ján Blaško z Malaciek bol po takejto previerke uznaný za „...seriózneho a štátoobčiansky plne spoľahlivého občana“.¹³ Ak spomíname, preverovanie robotníkov, napríklad četnícka stanica v Stupave v konkrétnom spise z júla 1938 konštatovala: „Neni námietok, aby Ján Gajarský, Tomáš Kušter, Leopold Prošňák a Ján Foltín zo Stupavy nemohol byť prijatý do práce dôležitej pre obranu štátu. Dľa našich záznamov sú štátne a politicky spoľahliví.“¹⁴

Majitelia firiem mali dohliadať a zároveň pôsobiť na svojich zamestnancov v tom smere, aby o charaktere realizovaných prác vo svojom okolí nehovorili. Zamestnanci navyše podpisovali záväzok mlčanlivosti.¹⁵ Robotníci, ktorí napriek tomu nedodrжали tento záväzok, boli z práce prepustení. Na vlastnú „zhovorčivosť“ tak doplatil napríklad robotník pracujúci na výstavbe prekážok v bratislavskom predmestí, ktorý „...všade, pri každej príležitosti, aj nepovolaným osobám rozpráva a chvástá sa, kde je zamestnaný“.¹⁶ V októbri 1937 bol preto z tohto zamestnania prepustený a musel si hľadať nové pracovné miesto.¹⁷

Prístup na stavenisko, resp. vstup do opevnení bol pre robotníkov i zodpovedných príslušníkov čs.brannej moci možný len so zvláštnou legitimáciou, strata ktorej sa posudzovala veľmi prísne. Spravodajské oddelenie VII. zboru napríklad v decembri 1937 vypočúvalo dôstojníka pešieho pluku 39, ktorý stratil svoju legitimáciu oprávňujúcu na vstup do starých i nových objektov v Petržalke.¹⁸ Prípadov, keď došlo k stratám takýchto legitimácií, bolo viac. O viaceré z nich, ako sme už naznačili, sa zaujímal aj vojenské spravodajstvo.

Na opevneniach na Slovensku pracovali predovšetkým robotníci československej a maďarskej národnosti. Predbežne nám v tejto súvislosti nie je známa otázka zamestnávania robotníkov nemeckej národnosti, resp. Rusínov. .

V regiónoch s prevahou maďarského obyvateľstva bolo aj zastúpenie robotníkov maďarskej národnosti vyššie. Napríklad v pevnostnom úseku U-II v priestore Kráľovského Chlmca bolo v auguste 1938 zamestnaných dokonca až 60 percent robotníkov maďarskej národnosti.¹⁹ Išlo však zrejme o výnimku vzhľadom na to, že význam stáleho opevnenia smerom k Podkarpatskej Rusi klesal. Strategicky dôležitého Komárna sa takýto pomer netýkal. Bratislavská stavebná firma Inžesta tu začala v apríli, resp. v máji 1937 budovať ťažké opevnenie. Dodajme, že v tomto období bolo v Komárne viac ako 1 600 nezamestna-

¹³ VHA Bratislava, f. 55, šk. č. 36, sign. 2.

¹⁴ VHA Bratislava, Četnícka stanica Stupava, okres Bratislava, Služebný list., f. VSD, VII. zbor. oblasť, šk. č. 10.

¹⁵ Napríklad zamestnanci firmy Rudolf Frič v čase budovania pevnostného úseku LI na Záhorí pred veliteľom vojenského stavebného dozoru vlastnoručne podpisovali nasledujúci sľub: „SLIB: Slibuji v plné shodě se svým svědomím a přesvědčením, že zachovám v úplné tajnosti vše, co na stavbách vojenských uvidím a uslyším, nebo co se dovím ze spisů, náčrtů, plánů, vysvětlivek, tiskopisů, nebo jakýmkoliv jiným způsobem a že se budu vystříhati všeho, co by mohlo nepovolaným osobám cokoliv prozraditi o prováděných vojenských stavbách. Dále slibuji, že si nepořídím bez vědomí příslušných vojenských úřadů žádné kopie nebo opisy svěřených mi plánů, náčrtů nebo spisů, jednajících o stavbách, že nedovolím nikomu nepovolanému do nich nahlédnouti a že si nenechám tyto doklady déle, než bude nezbytně třeba.“ Bližšie pozri: VHA Bratislava, f. VSD, VII. sbor. oblasť, šk. č. 10.

¹⁶ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo VII. zboru, šk. č. 62.

¹⁷ Tamže.

¹⁸ Tamže.

¹⁹ Tamže.

ných robotníkov. O týchto nezamestnaných sa už v období pred začatím prác konštatovalo, že „...pravdepodobne nebudú môcť byť zamestnaní pri opevňovacích prácach“.²⁰ Celou záležitosťou okolo náboru pracovných síl sa na podnet okresného náčelníka v tomto mesiaci zaoberalo Veliteľstvo VII. zboru v Bratislave a dokonca Ministerstvo národnej obrany v Prahe. Podľa ministerstva sa mali zamestnať len osoby „...které po přezkoušení skrze okresní úřady a četnické stanice byly uznány za spolehlivé v ohledu státním a politickém, občansky bezúhonné...“²¹ Zo správy veliteľstva VII. zboru z 30. apríla 1937 sa dozvedáme, že takýchto robotníkov je v Komárne len 50 – 60, zvyšok robotníkov sa preto mal doplniť zo zázemia.²² Zároveň sa mal okresný úrad, resp. štátny policajný úrad pre prípad demonštrácií pripraviť na „energetický zákrok“.²³

Zamestnávanie robotníkov maďarskej národnosti na opevňovacích prácach bolo problémom, ktorý sa dokonca dostal i na pôdu československého senátu. Konkrétne môžeme uviesť, že 10. januára 1938 odpovedal minister národnej obrany František Machník na interpeláciu komunistických senátorov Gábora Steinera, Štefana Fidlíka, Františka Nedvěda a Karla Kreibicha práve ohľadom tohto problému. Minister vo svojej odpovedi dokonca uviedol konkrétny príklad, keď bolo na opevňovacích prácach zamestnaných 54 robotníkov maďarskej národnosti a ďalších 50 z blízkeho okolia.²⁴

Pre Československú republiku bola výstavba opevnení životne dôležitá. A práve preto tento proces nesmel byť ohrozený štrajkami stavebných robotníkov. Armáda prostredníctvom vojenských stavebných dozorov i prostredníctvom majiteľov firiem pozorne sledovala akékoľvek sporné momenty pri výstavbe opevnení zo strany robotníctva. Napríklad aj náhodná zmienka v tlači o možnosti kolektívnej zmluvy a zvýšenia mzdy robotníkom (ná denníkom) v okrese Malacky, bola veliteľstvom VII. zboru v Bratislave pozorne vyhodnocovaná.²⁵

Doposiaľ nám však nie je známe, či v tomto období došlo k štrajku robotníkov počas budovania opevnení. Je však známy prípad, keď dvanásť robotníkov odišlo zo zamestnania na opevňovacích prácach v priestore Šiah pre zlé pracovné podmienky, nevyplatenú mzdu a nekvalitnú stravu.²⁶

Na iných vojenských stavbách, realizovaných v tomto období, však boli zaznamenané štrajky. Napríklad v roku 1937 zorganizovala Komunistická strana Československa štrajk na novostavbe kasární v Pezinku²⁷ a 30. júna 1938 sa začal štrajk robotníkov na novostavbe kasární pre cyklistický prápor 3 v Leviciach.²⁸

²⁰ Slovenský národný archív Bratislava (ďalej len SNA Bratislava), Prezídium Krajinského úradu v Bratislave, Komárno – opevňovacie vojenské stavby – zamestnávanie miestneho robotníctva. F. Krajinský úrad v Bratislave, šk. č. 239.

²¹ SNA Bratislava, Ministerstvo národnej obrany, č. j. 25 030 taj. hl. št. ŘOP. 1937, Věc – zaměstnání místních dělníků. F. Krajinský úrad v Bratislave, šk. č. 239.

²² Tamže, Velitelství VII. sboru Bratislava č. j. 75 690 Taj./ 2. zprav. 1937, Věc: Komárno – opevňování – zaměstnávání místního dělnictva. F. Krajinský úrad v Bratislave, šk. č. 239.

²³ Tamže.

²⁴ Bližšie pozri: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/se/tisky/t0638_00.htm

²⁵ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo VII. zboru, šk. č. 128.

²⁶ Tamže, šk. č. 62.

²⁷ Tamže, Velitelství četnického oddělení Trnava, Čís. jedn. 128-dův. 1938, Komunistická strana, pořádání instrukčního kursu v Bářské Bystřici. F. VZ VII, šk. č. 107.

²⁸ Tamže, f. Veliteľstvo stavebného dozoru, VII. zbor. oblasť, šk. č. 8.

Hektické tempo budovania opevnení okrem toho neznižili ani nehody, úrazy, resp. smrteľné úrazy robotníkov. Napríklad počas výstavby izolovaného pechotného zrubu B-S 8 „Hřbitov“ firmou Rudolf Frič v bratislavskom predmestí spadli deviatí robotníci z poškodeného lešenia. Jeden z nich – Augustín Korček – zraneniam podľahol.²⁹ V prácach sa však aj po tejto tragickej nehode pokračovalo.

Táto tragická udalosť potvrdzuje, že budovanie opevnení nebolo nerizikovou a ľahkou prácou. Hodinová mzda robotníka (kopáča) vtedy bola približne 2, 50 Kčs. Vyššiu hodinovú mzdu dostával betonár (3 – 4 Kčs) či murár (5 Kčs). Takto konkrétne svojich robotníkov platila firma Jozef Šašinka, o ktorej ešte budeme hovoriť.³⁰ Približne rovnakú mzdu však dostávali aj zamestnanci iných firiem.

Na druhej strane môžeme uviesť, že v odbornej i populárno-náučnej literatúre pomerne často uvádzaná suma 60 000 Kčs za jeden „ropík“ je príliš všeobecná. Treba zdôrazniť, že len cena za vybetónovanie objektu sa mohla pohybovať, najmä v závislosti od terénu a ďalších okolností.

Napriek uvedeným číslam boli mnohí robotníci v podstate radi, že mohli na opevneniach pracovať a počas krátkej prestávky v rýchlom pracovnom tempe sa trochu osviežiť, napríklad chlebom a žitnou kávou.

V rokoch po hospodárskej kríze bolo zamestnávanie robotníctva na opevňovacích prácach nesporne dôležitým faktorom, ktorý pomáhal dvíhať tabuľky zamestnanosti. V Slanskej Hute si v súvislosti s týmto procesom dokonca pochvalovali zvýšenie životnej úrovne.³¹ Prácu na výstavbe opevnení tak našli napríklad aj robotníci z okresu Modrý Kameň. Išlo o okres, ktorý bol celé medzivojnové obdobie, napriek sľubom mnohých politikov, odsúvaný na perifériu záujmu.

Fyzickou výstavbou pevnostného objektu alebo úseku sa však jeho bojová pripravenosť neskonzistovala. Naopak, bol to len začiatok. V tomto momente nastupovala ďalšia aktivita špecializovaných firiem produkujúcich vnútorné vybavenie (vzduchotechnika, spojenie, optika, elektrina, lafety atď.), resp. vojenskej správy (zbrane). Tento proces bol zložitejší pri objektoch ťažkých opevnení a najmä pri izolovaných pechotných zruboch.

Ak sa vrátíme k problematike pôsobenia stavebných firiem všeobecne, považujeme za potrebné uviesť, že viaceré zainteresované firmy (Martin Plačko, Bohuslav Mandys, Jozef Hájek, Slovensko-česká účastinná stavebná spoločnosť, Jozef Šašinka atď.) v 30. rokoch 20. storočia budovali na objednávku armády aj iné vojenské objekty na území Slovenska. Išlo napríklad o novostavby kasární, baraky pre mužstvo, pozorovateľne vo vojenských výcvikových priestoroch, letiskové plochy a budovy, garáže, sklady atď. Na tieto stavby sa akosi zabúda, hoci boli neraz budované identickými firmami a niektoré slúžia svojmu pôvodnému účelu dokonca doposiaľ. Napríklad len stavebné riaditeľstvo košického VI. zboru v roku 1938 pokračovalo najmä prostredníctvom stavebných firiem vo výstavbe nasledujúcich objektov začatých v roku 1937: kasárne pre delostrelecký pluk 202 v Kežmarku, kasárne pre prápor I pešieho pluku 37 v Spišskej Novej Vsi, augmentačné sklady a remízy pre horský peší pluk 3 v Poprade, kasárne pre prápor II horského pešieho pluku 4 v Tornali, kasárne pre ženijný prápor 12 v Michalovciach, stajne pre delostrelecký pluk 112 v Mukačeve, kasárne pre delostrelecký pluk 101 v Brezne, zborový proviantný sklad v Poprade, objekt pre mužstvo a dva hangáre na letisku v Spišskej Novej Vsi, autodiálne v Prešove

²⁹ Bližšie pozri: HOLUB, O. *Zrazené pevnosti*. Praha 1982, s. 111.

³⁰ VHA Bratislava, f. Stavebné riaditeľstvo VI. zboru, šk. č. 15.

³¹ PETRO, F. *Slanecko v archívoch a kronikách*. Košice 2005, s. 150.

a benzínové sklady v Spišskej Novej Vsi, Prešove, Košiciach a Užhorode.³² Tento výpočet obsahoval len objekty v rámci stavebného veliteľstva VI. zboru, vo výstavbe ktorých sa pokračovalo. V prehľade nie sú uvedené rôzne ďalšie stavby a objekty, ktoré sa začali stavať v roku 1938.

Niektoré väčšie stavebné firmy, napríklad Václav Nekvasil, Rudolf Frič alebo Karel Skorkovský budovali opevnenia vo väčšom rozsahu aj v Čechách. Okrem toho je určite zaujímavý aj „civilný“ rozmer stavebných aktivít viacerých menovaných firiem. Hoci o niektorých takýchto stavbách ešte budeme hovoriť aj v súvislosti s vybranými staviteľmi, za všetky môžeme uviesť napríklad reprezentatívnu pobočku Zemědělského muzea v Bratislave (dnes budova Slovenského národného múzea na Vajanského nábreží – pozn. P. Ch.). Túto budovu postavila na základe projektu slovenského architekta Milana Michala Harminca stavebná firma Václav Nekvasil. Táto firma, ktorá inak mala svoju kanceláriu aj na Grösslingovej ulici v Bratislave, neskôr postavila aj cvičný objekt opevnenia EC pre húfnicu kalibru 100 mm v obci Hlboké.³³ Teda táto firma sa (ako mnohé iné – pozn. P. Ch.) zapísala do dejín civilného i vojenského staviteľstva.

Hehtická výstavba pohraničných opevnení sa zastavila, resp. bola zastavená po prijatí Mníchovskej dohody. Ministerstvo národnej obrany v Prahe bolo v tomto období – začiatkom októbra 1938 – doslova „zavalené“ intervenciami staviteľov o rýchle preplatenie účtov za realizované práce.³⁴ Situáciu skomplikovalo aj vyhlásenie autonómie Slovenska 6. októbra 1938 a najmä Viedenská arbitráž 2. novembra 1938, keď sa väčšina opevnení a viaceré ďalšie novostavby vojenských objektov dostali do rúk maďarskej armády. Charakter týchto strát najlepšie vystihuje údaj, že v oblasti košického VI. zboru stratila čs. vojenská správa dve tretiny dovtedajšieho ubytovacieho a skladovacieho priestoru³⁵ a všetky opevnenia s výnimkou šesťdesiatich „ropíkov“ v priestore Slaná Huta – Michalany – Kuzmice.³⁶

Finančná situácia viacerých stavebných firiem sa týmito zmenami stala kritickou, na čom mali svoj podiel aj banky, ktoré sa stali pri udeľovaní ďalšieho úveru viacej „opatrné“. Neprekvapuje, že v tlačovom orgáne staviteľov na Slovensku *Slovenský staviteľ* sa koncom roka 1938 ozvali takéto skľučujúce hlasy: „*Bilancia stavebného podnikania v roku 1938 je opäť smutná. Podľa hlásenia Nákupne inžinierov ohlásilo r. 1938 celkom 29 stavebných firiem vyrovnanie. Je to dôsledok neusporiadaných pomerov v stavebnom podnikaní. Dnes, keď takmer všetky odvetvia podnikania majú zaistenú prosperitu, je stavebné podnikanie v ťažkej situácii. Všetky stavebné hmoty, od klinca do cementu, sú dnes kartelované, úver pre stavebné podnikanie je obmedzený, účty za stavby sa preplácajú s oneskorením i niekoľko mesiacov. Nemožno sa nečinne dívať na tieto pomery.*“³⁷

Zrejme žiadny zo stavebných podnikateľov nepredpokladal rozpad Česko-Slovenska a vznik Slovenskej republiky, resp. Protektorátu Čechy a Morava v marci 1939. Po týchto udalostiach boli zastavené všetky výplaty pohľadávok stavebných firiem na Slovensku za stavebné dodávky, ktoré sa týkali bývalej Československej republiky, ďalej Slovenskej krajiny, miest a obcí.

³² VHA Bratislava, f. StŘ VI, šk. č. 14.

³³ HOLČÍK, Š. Staviteľ Nekvasil staval národné múzeum. In *Bratislavské noviny*, 9, 2008, č. 5, s. 11.

³⁴ VHA Bratislava, f. Stavebné riaditeľstvo VI. zboru, šk. č. 14.

³⁵ Tamže, šk. č. 14.

³⁶ HOLUB, ref. 29, s. 259.

³⁷ Slovenský staviteľ, 8, 1938, č. 11 – 12, s. 270.

V Protektoráte Čechy a Morava sa tento problém podarilo pomerne rýchlo vyriešiť,³⁸ no na Slovensku sa vliekol niekoľko rokov. Spoločenstvo staviteľov pre Slovensko (predtým pôsobiace ako Zemské, resp. Krajské odborné spoločenstvo staviteľov pre Slovensko) považovalo vyriešenie tejto otázky za jednu z kľúčových pre existenciu viacerých stavebných firiem aj z toho dôvodu, že „nezamestnané robotníctvo... stratilo vtedy úplne pracovnú príležitosť“.³⁹ V júni 1939 sa Spoločenstvo uznieslo „...vyslať deputáciu k ministrom: financií a národnej obrany, aby požiadala o urýchlenie likvidačného procesu takým spôsobom, aby vo forme záloh boli zainteresované podniky aspoň do určitej výšky uspokojené Slovenským štátom na účet budúceho medzištátneho majetkového rokovania.“⁴⁰ Za vedúceho delegácie bol ustanovený starosta Spoločenstva, staviteľ Ondrej Janček. Tak sa začala séria intervencií, rokovaní, presvedčania, vybavovania a ďalšieho „administratívneho kolotoča“. Koncom septembra 1939 – mimochodom v čase, keď už vypukla 2. svetová vojna a bolo temer ukončené vojenské ťaženie do Poľska – Spoločenstvo vytvorilo memorandum adresované predsedníctvu slovenskej vlády s požiadavkou riešenia tohto problému.⁴¹ Zoznam pohľadávok 34 staviteľov pôsobiacich na Slovensku v predmetnej veci bol vyčíslený na takmer 40 miliónov Korún slovenských (Ks).⁴²

Viaceré firmy z Protektorátu Čechy a Morava však takisto uplatňovali svoje finančné požiadavky voči vtedajšej Slovenskej republike. Napríklad 8. novembra 1939 požadoval výplatu svojich pohľadávok staviteľ Josef Hájek. Udialo sa tak formou verbálnej nóty nemeckého vyslanectva v Bratislave.⁴³ Ministerstvo zahraničných vecí v Bratislave požiadavku tohto podnikateľa „posunulo“ ministerstvu národnej obrany, ktoré sa malo k veci vyjadriť. Súhrn prác, ktoré realizovala táto firma na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, bol skutočne rozsiahly. Okrem opevnení úseku II v Šahách sa táto firma podieľala napríklad na výstavbe leteckých kasární a letiska v Spišskej Novej Vsi, postavila baraky pre mužstvo v Kamenici nad Cirochou, krytú jazdiareň v Mukačeve a ďalšie vojenské objekty. Josef Hájek však nebol v tomto smere jediný. Napríklad aj *Báňská a hutní spoločnosť* v októbri 1939 iniciovala spätné získanie 425 ton železa, predtým vyrobeného pre potreby *Ředitelství opevňovacích prací* (ŘOP) v železiarňach v Třinci, ktoré nebolo použité a nachádzalo sa na Slovensku, konkrétne vo vojenskom sklade v Bošanoch.⁴⁴ V úsilí zaistiť čo najpriaznivejšie vybavenie žiadosti bol jej text napísaný dokonca v slovenskom jazyku.

Spoločenstvo staviteľov sa prípisom z 1. decembra 1939 obrátilo na ministerstvo pravosúdia (spravodlivosti) so žiadosťou o vydanie moratória „...na pohľadávky, ktoré majú proti stavebným podnikom subkontrahenti (subdodávateľa – pozn. P. Ch.) vyplývajú z nezaplatených stavebných dodávok...“⁴⁵ Ministerstvo pravosúdia žiadalo o vyjadrenie ministerstva hospodárstva, národnej obrany a financií. Z tohto dokumentu sa zároveň dozvedáme, že rokovania ohľadom likvidácie majetkovej masy bývalej Československej republiky sú

³⁸ VHA Bratislava, f. MNO Prezídium 1939, šk. č. 7.

³⁹ Slovenský staviteľ, 10, 1940, č. 8, s. 146.

⁴⁰ Slovenský staviteľ, 9, 1939, č. 6, s. 101.

⁴¹ VHA Bratislava, f. MNO Prezídium 1939, šk. č. 7.

⁴² Tamže, šk. č. 7.

⁴³ Tamže, šk. č. 8.

⁴⁴ VHA Bratislava, Banská a hutná spoločnosť, predajné oddelenie. Bratislava 18. X. 1939. F. MNO obyčajné, šk. č. 112.

⁴⁵ VHA Bratislava, f. MNO Prezídium 1939, šk. č. 4.

„v prúde“.⁴⁶ V roku 1940 sa konečne začalo s vyplácaním pohľadávok „preddavkovým pokračovaním“. Do augusta 1940 sa za dobu štyroch mesiacov vyplatila staviteľom suma 18 miliónov Ks.⁴⁷ Pozitívna bola aj tá informácia, že na viacerých vojenských stavbách, avšak s výnimkou opevnení, sa znova pracovalo a boli dokončované.⁴⁸ Ministerstvo financií Slovenskej republiky zároveň v auguste 1940 vydalo smernice pre vyplácanie týchto pohľadávok. Malé pohľadávky do výšky 20 000 korún mali byť vyplácané v hotovosti v celku, pohľadávky vyššie sa mali predbežne uhradiť do výšky 50 percent, výnimočne do 80 percent. Pohľadávky nad 40 000 Ks sa v hotovosti mali vyplatiť do polovice, zvyšok v štátnych cenných papieroch.⁴⁹

Ako zaujímavosť môžeme uviesť, že ešte aj v roku 1941 boli z Protektorátu Čechy a Morava zasielané na Slovensko vyúčtovacie elaboráty a ďalší spisový materiál týkajúci sa jednak opevnení, ale aj ďalších vojenských stavieb. Išlo o obsiahly materiál, ktorý fyzicky vážil niekoľko sto kilogramov.⁵⁰ Pri jeho triedení v Hurbanových kasárňach v Bratislave sa dokonca ukázalo, že niektoré materiály chýbajú.⁵¹

V roku 1942 vydalo Ministerstvo národnej obrany v Bratislave smernice pre konečné likvidovanie týchto pohľadávok. V tejto dobe však už mnohé z nich boli preplatené úplne, resp. do výšky 80 percent.⁵² Tento komplikovaný proces sa pomaly zavŕšoval. Napriek tomu sa táto otázka vynorila na povrch aj po skončení 2. svetovej vojny.⁵³

Na tomto mieste môžeme konkrétne priblížiť tri súkromné stavebné firmy, ktoré sa koncom 30. rokov 20. storočia individuálnou mierou podieľali na výstavbe stálych opevnení na Slovensku. Uvedené firmy sú zaujímavé aj z hľadiska ďalších vojenských, ale aj iných stavieb, ktoré vytvorili, a takisto z hľadiska ich protifašistického zástoja počas 2. svetovej vojny.

Jozef Šašinka (1891 – 1945)

Projektant a staviteľ Jozef Šašinka po šťastnom návrate z 1. svetovej vojny spočiatku pôsobil ako zamestnanec spomínaného slovenského architekta Milana Michala Harminca. V roku 1924 úspešne absolvoval staviteľskú skúšku a začal pôsobiť v Poprade.⁵⁴ Samostatne projektoval a taktiež realizoval viaceré hotelové, liečebné a rekreačné zariadenia vo Vysokých Tatrách. Bolo to napríklad sanatórium vo Vyšných Hágoch a takisto sanatórium v Lučivnej.⁵⁵ Projektoval ďalej aj Chatu gen. Milana Rastislava Štefánika na Ďumbieri, zotavovňu Morava v Tatranskej Lomnici, budovu Mestského úradu v Poprade a ďalšie známe stavby. Jeho firma sa po vzniku Slovenského štátu podieľala na výstavbe železničnej trate Prešov – Vranov nad Topľou – Strážske.

⁴⁶ VHA Bratislava, f. MNO - Prezídium 1939, šk. č. 4.

⁴⁷ Slovenský staviteľ, 10, 1940, č. 8, s. 146.

⁴⁸ Tamže.

⁴⁹ Slovenský staviteľ, 10, 1940, č. 9, s. 169.

⁵⁰ VHA Bratislava, Číslo VI. v Nr. 3132/41, 25. augusta 1941. F. MNO obyčajné 1941, šk. č. 112.

⁵¹ VHA Bratislava, Zápisnica napísaná dňa 29. októbra 1941 v Bratislave, Hurbanova kasáreň, referát spisovej rozluky. F. MNO obyčajné 1941, šk. č. 112.

⁵² Slovenský staviteľ, 12, 1942, č. 6, s. 149-150.

⁵³ Stavebný obzor, 2, 1947, č. 19, s. 4-5.

⁵⁴ Slovenský staviteľ, 11, 1941, č. 3, s. 53.

⁵⁵ KOLLÁROVÁ, Z.: *Biografický slovník mesta Poprad*. Poprad 2004, s. 199-200.

Z hľadiska výlučne vojenských stavieb treba spomenúť vojenské garáže, sklad a hangár na letisku v Spišskej Novej Vsi, ďalej vojenský sklad a cestu ku kasárnám v Poprade. Staviteľ participoval takisto na výstavbe kasární v Kežmarku.⁵⁶

24. apríla 1938 bola tejto firme zadaná výstavba pevnostných úsekov R-II a R-III. Prvý úsek v počte 45 ľahkých objektov – „ropíkov“ bol vytýčený v priestore južne od Rožňavy. Druhý prebiehal v priestore obce Jablonov nad Turňou a tvorili ho identické objekty v počte 34 kusov. V oboch prípadoch bol veliteľom vojenského stavebného dozoru škpt. Václav Konečný. Všetky objekty boli v týchto úsekoch vybudované na sto percent.⁵⁷ Vzhľadom na tieto objekty vykazoval staviteľ Jozef Šašinka v roku 1939 nezaplatenú pohľadávku v sume viac ako 148 000 Ks.⁵⁸

Staviteľ vojenských a civilných stavieb, projektant a antifašista Jozef Šašinka sa aktívne zúčastnil protifašistického odboja a SNP. Kvôli spolupráci s partizánmi bol koncom januára, resp. začiatkom februára 1945 zavraždený nemeckou vojenskou jednotkou v liptovskej obci Lisková, v lese Medzihrádky.⁵⁹

Bohuslav Mandys (1888 – 1979)

Český staviteľ Bohuslav Mandys nadobudol prvé skúsenosti s vojenskými stavbami už počas svojej vojenskej prezenčnej služby, na ktorú nastúpil v roku 1909 pri železničnom a telegrafnom pluku v Korneuburgu pri Viedni.⁶⁰ S týmto útvarom, od roku 1911, postupne reorganizovaným na vojenskú dopravnú brigádu,⁶¹ sa zúčastnil operácií v 1. svetovej vojne. V roku 1924 sa presťahoval z rodných Čiech do Zvolena, kde založil vlastnú stavebnú firmu. Prvou väčšou stavbou, ktorú na Slovensku projektoval a realizoval, bol Robotnícky dom práve vo Zvolene. Od roku 1928 jeho stavebná firma postupne realizovala viacero stavieb v tomto meste a širšom okolí. Boli to stavby obytné, administratívne, obchodné, priemyselné, rekreačné, ale aj kultúrne a sakrálné.⁶² Za všetky môžeme vyzdvihnúť napríklad kultúrny dom Živena takisto vo Zvolene.

Firma poskytovala aj v dobe hospodárskej krízy zamestnanie pre približne sto pracovníkov.⁶³ Skúsenosť, spoľahlivosť a kvalita, ktoré stavebná firma Bohuslava Mandysa v 30. rokoch 20. storočia reprezentovala, našli uplatnenie aj v rade vojenských stavieb.

Pri výstavbe vojenského letiska Tri duby na Sliachi bola firma prítomná už pri začatí prác. Postupne realizovala úpravy letiskových plôch, výstavbu hangárov, skladov i riadiacej veže.⁶⁴ Viaceré objekty postavené firmou na tomto letisku sú známe z fotografického materiálu aj z obdobia SNP. Na konci 2. svetovej vojny však boli viaceré silno poškodené, vrátane dráhy.⁶⁵

⁵⁶ VHA Bratislava, f. MNO Prezídium, šk. č. 7.

⁵⁷ VONDROVSKÝ, ref. 2, s. 58.

⁵⁸ VHA Bratislava, f. MNO Prezídium, šk. č. 7.

⁵⁹ Fašistické represálie na Slovensku. Bratislava 1990, s. 23.

⁶⁰ MAŇKOVSKÁ, B. *Působení stavitelů českého původu ve Zvolenu*. b. m. 2003, s. 3.

⁶¹ Magyarország az első világháborúban, Lexikon A – Zs. Budapest 2000, s. 708.

⁶² MAŇKOVSKÁ, ref. 60, s. 4.

⁶³ Tamže.

⁶⁴ MAŇKOVSKÁ, ref. 60, s. 10.

⁶⁵ VHA Bratislava, f. 55, šk. č. 57.

Okrem toho táto firma vo Zvolene postavila tzv. letecké kasárne a vojenské sklady v miestnej lokalite „Balkán“.

24. apríla 1938 bola firme zadaná výstavba úseku opevnenia RS-IV,⁶⁶ situovaného na území vtedajšieho okresu Tornaľa. Tento úsek mal nadväzovať na opevnenia úsekov RS-I, RS-II a RS-III, s výstavbou ktorých sa začalo už v roku 1937. Zadávacía čiastka úseku, v ktorom malo byť vybetónovaných 46 „ropíkov“, bola 1 658 199 korún. Dôstojníkom vojenského stavebného dozoru bol škpt. Emanuel Plott. Dodajme, že tento úsek bol v plnom rozsahu úspešne vybudovaný.⁶⁷ Firma budovala aj zvláštne zariadenia na cestách vo Vyškovciach nad Ipľom.⁶⁸ Po skončení realizácie fortifikačných prác zostala staviteľovi Mandysovi nezaplatená položka v sume 90 000 Ks.

V rokoch 1939 – 1944 napriek mnohým komplikáciám, problémom i perzekúcii zostal staviteľ B. Mandys žiť vo Zvolene, ku ktorému ho púťali i silné rodinné väzby. Po vypuknutí Slovenského národného povstania sa dal dobrovoľne k dispozícii Veliteľstvu 1. československej armády na Slovensku. Počas bojov bol funkčne zadelený na budovanie obranných postavení a prekážok v úsekoch Budča – Kremnica, Budča – Hliník nad Hronom a Hronská Dúbrava – Banská Štiavnica.⁶⁹ V tomto priestore sa tvrdé boje začali v tretej dekáde septembra 1944.

Vo svojom zaradení mohol B. Mandys aplikovať svoje bohaté skúsenosti s budovaním fortifikačných stavieb počas 1. svetovej vojny a z rokov 1937 – 1938.

Pri budovaní opevnení v priestore Zvolena počas SNP zároveň pôsobili ďalší tamojší stavitelia českého pôvodu František Novák (podieľal sa na výstavbe kasární vo Zvolene v 30. rokoch – pozn. P. Ch.) a Vojtěch Večeřa.⁷⁰

V roku 1945 bola stavebná firma B. Mandysa obnovená. Avšak už po februári 1948 došlo k jej znárodneniu. Stala sa súčasťou Československých stavebných závodov.⁷¹

Rudolf Frič (1887 – 1975)

Český staviteľ Rudolf Frič vstupoval do medzivojnového obdobia s výborným kreditom kapitána československých légií v Rusku.⁷² Na Slovensko sa dostal už krátko po svojom príchode do vlasti, zrejme ešte v roku 1920. Do roku 1921 tu pôsobil ako riaditeľ priemyselného oddelenia Banky československých légií („Legiobanky“) v Bratislave.⁷³ V tomto roku si zároveň práve v Bratislave so svojím bratom založili stavebnú firmu.⁷⁴

V medzivojnovom období jeho firma postavila mnohé zaujímavé stavby. Podľa projektu architekta Klementa Šilingera to bol napríklad vysokoškolský internát La Franconi v Bratislave. Do dejín architektúry na Slovensku sa zapísala aj funkcionalistická vila, ktorú Rudolf

⁶⁶ VONDROVSKÝ, ref. 2, s. 59.

⁶⁷ Tamže.

⁶⁸ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo VII. zboru, šk. č. 62.

⁶⁹ MAŇKOVSKÁ, ref. 60, s. 10.

⁷⁰ MOTOŠKA, V. Zvolen v Slovenskom národnom povstaní. In *Protifašistický odboj a Slovenské národné povstanie vo Zvolene a okolí (1938 – 1945)*. Zvolen 1984, s. 83.

⁷¹ MAŇKOVSKÁ, ref. 60, s. 4.

⁷² VÚA – VHA Praha, Rudolf Frič – Kmenový list.

⁷³ Stavebný obzor, 2, 1947, č. 6, s. 2.

⁷⁴ Tamže.

Frič naprojektoval a postavil na okraji Horského parku v Bratislave a ktorá dodnes patrí „k najzaujímavejším v okolí“.⁷⁵

Okrem civilných stavieb je meno tohto staviteľa spojené aj s vojenskými stavbami na Slovensku, ktorých rozsah je obdivuhodný a zaslúžil by si osobitné spracovanie. Išlo o rozsiahly súbor prác: od realizácie dodávok drobných súčiastok, cez výstavbu kasární až po ťažké opevnenia. Boli to predovšetkým všetky stavebné práce súvisiace s výstavbou opevnení v bratislavskom predmestí od septembra roku 1936. K problematike stavebného pôsobenia firmy Rudolf Frič pri budovaní bratislavského predmestia môžeme podotknúť, že v pevnostných objektoch vybudovala telefónnu sieť a v blízkosti objektov prekážky viacerých typov. Ak ešte spomenieme, že firma budovala okrem bratislavského predmestia ťažké opevnenie aj v regiónoch Náchodska a Trutnovska v Čechách a taktiež niektoré úseky ľahkého opevnenia na Záhorí, tak tejto firme patrí vzhľadom na rozsah prác významný podiel na budovaní československých opevnení vôbec.⁷⁶ Avšak nielen to. Tento podnikateľ sa vo väčšej alebo menšej miere podieľal na výstavbe kasární vo Zvolene (kasárne „Za múrmi“), na Sliači, v Nemšovej, na Myjave. Ďalšie vojenské objekty postavil v Hronseku, Zlatovciach, Novákoch a inde, vrátane Čiech.⁷⁷ Vzhľadom na nevyplatené požiadavky za realizované práce išlo v prípade Rudolfa Friča o rekordnú a ťažko predstaviteľnú sumu viac ako 14 miliónov Ks.⁷⁸

Po rozbití ČSR v polovici marca 1939 ostal tento stavitel' na Slovensku. Firma v roku 1939 postavila obytný dom spolu s reštauráciou v centre Bratislavy.⁷⁹ V neskorších rokoch sa táto firma podieľala na výstavbe železničnej trate Slavošovce – Lubeník, ktorá však pod vplyvom frontových udalostí a obnovenia Československej republiky v roku 1945 už nebola dokončená.⁸⁰

Stavebná firma R. Friča sa podľa spomienok pamätníkov dala k dispozícii Slovenskému národnému povstaniu hneď po jeho vypuknutí.⁸¹ Takisto po 2. svetovej vojne sa stavitel' údajne zúčastnil pátrania po gen. Rudolfovi Viestovi.⁸² Zároveň v krátkom období rokov 1945 – 1948 sa firma podieľala na obnove vojnou zničených komunikácií. V júli 1947 boli tejto firme zároveň zadané práce na obnove ťažkého opevnenia v Petržalke, ktoré sa sústreďili predovšetkým na izolovaný pechotný zrub B-S 4 „Lány“.⁸³

Po februári roku 1948 bola stavebná firma Rudolf Frič znárodnená a stala sa súčasťou Československých stavebných závodov,⁸⁴ podobne ako firma Bohuslava Mandysa.

⁷⁵ DULLA, M. – MORAVČÍKOVÁ, H. *Architektúra Slovenska v 20. storočí*. Bratislava 2002, s. 378.

⁷⁶ VONDROVSKÝ, ref 2, s. 14.

⁷⁷ VHA Bratislava, f. MNO Prezídium, šk. č. 7.

⁷⁸ Tamže.

⁷⁹ V súčasnosti táto bratislavská reštaurácia nesie názov U dvoch levov.

⁸⁰ Slovenský stavitel', 11, 1941, č. 5, s. 142.

⁸¹ Pozri: VIEST, M. I. Rozpomienky na strýka Ruda a SNP. In *SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy*. Banská Bystrica 1999, s. 122.

⁸² Tamže.

⁸³ DUBÁNEK, M. – LAKOSIL, J. – MINAŘÍK, P. *Utajená obrana železné opony, Československé opevnení 1945 – 1964*. Praha 2008, s. 41.

⁸⁴ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky Štátny archív Bratislava, Podnikateľ stavieb Ing. Rudolf Frič, f. Firemný register.

Účasť súkromných stavebných firiem na fortifikačnom procese na Slovensku v rokoch 1936 – 1938 predstavuje fenomén, ktorý stojí na rozhraní vojenských a hospodárskych dejín Slovenska zároveň.

Jednoznačným pozitívom tejto zainteresovanosti bolo zamestnávanie tisícich stavebných robotníkov, a tým pádom aj pracovníkov ďalších priemyselných a iných odvetví, ktoré s procesom výstavby opevnení úzko súviseli. Tento moment treba zvlášť zdôrazniť aj vzhľadom na predchádzajúce obdobie svetovej hospodárskej krízy, ktorá sa predtým výrazne dotkla aj Slovenska.

Na druhej strane treba uviesť, že na zhoršenie finančnej situácie väčšiny firiem v súvislosti s týmto procesom mal negatívny vplyv rozpad Česko-Slovenska v marci 1939. Najmä v dôsledku tejto udalosti a nevyrovnania všetkých účtov za realizované práce sa hospodárska situácia väčšiny súkromných stavebných firiem stala kritickou a dôsledky nového štátneho usporiadania niesli tieto podniky niekoľko rokov.

Cieľom tohto príspevku bolo prostredníctvom viacerých momentov bližšie priblížiť konkrétnu realizáciu, okolnosti a súvislosti fortifikačného procesu v Československej republike s dôrazom na Slovensko. A to aj vzhľadom na to, že vo viacerých publikáciách vydaných do roku 1989 boli v súvislosti s týmto stavebným ruchom akcentované najmä negatíva (vykostrňovanie a fyzické úrazy robotníkov, nekvalitne realizovaná práca, prípady obohacovania sa majiteľov firiem na úkor štátu, korupcia atď.).⁸⁵

⁸⁵ Porovnaj *Vojenské dějiny Československa (1918 – 1939)*, III. díl. Praha 1987, s. 441.; Taktiež: HO-LUB, ref. 29, s. 85-115.